

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

Kosztolányi Dezső és a *Széphalom*

KOSZTOLÁNYI SZEGEDI KAPCSOLATAIHOZ

A két világháború közötti magyar irodalomtörténet egyik jellegzetes lapja volt a Szegeden szerkesztett *Széphalom*, melyet főszerkesztőként Zolnai Béla, a szegedi egyetem nyelvész-professzora jegyzett, aki „a kar leginkább szabadelvű tanárai közé tartozott”, s akinek „eszményképe nem a négy fal közé bezárkózott szobatudós, hanem az »életes irodalomtudomány« volt. [...] A *Széphalomban* egyébként már első évfolyamától kezdve Adyról, Babitsról olvastunk igényes írásokat. Itt jelent meg az ifjú Szerb [Antal] néhány tanulmánya, szépirodalmi részében pedig az egy ideig állandó munkatársnak számító Juhász Gyula mellett többek között Kosztolányi, Szabó Lőrinc és Radnóti Miklós nevével találkozunk.”¹

Zolnai Béla (1890–1969) 1925 és 1940 között volt egyetemi rendes tanár Szegeden, folyóirata 1927-től 1940-ig élt, kezdetben rendszeresen jelent meg, később – pénz fogytával – egyre ritkábban. A lapnak Kosztolányi is szerzője volt – legalábbis az első években –, a szerző és a szerkesztő rövid kapcsolattörténeti ismertetését Lengyel András adta.²

Részletesebben vizsgálva kettejük kapcsolatát, egy korántsem klasszikus – mégis nagyon jellegzetes – eseménysorozat bontakozik ki előttünk, a megismerkedéstől egyenletesen ívelve a közös munkáig, majd egy hirtelen törés nyomán a kapcsolat gyakorlatilag megszakad, illetve egyoldalú lesz: Zolnai részéről csupán a távolból való figyelem marad, és a kegyvesztett Kosztolányi elleni, minden alkalmat megragadó támadássorozat.

1.

Kosztolányi és Zolnai vélhetően az első világháború első évében találkoztak *A Hét* szerkesztőségében. Zolnai 1914 és 1923 között Budapesten volt gimnáziumi tanár, azonban emellett irodalmi tevékenységet is kifejtett: írásai 1912-től jelentek meg (kisebb recenziókat és tanulmányokat írt az *Egyetemes Philológiai Közlönybe* és az *Irodalomtörténetbe*), 1915-től 1919-ig pedig *A Hét* munkatársa volt. (1929-ben Pintér Jenő irodalomtörténetében „lesújtó ítélet” jelent meg *A Hétről*, miszerint azt „divatos pesti írók” írták tele; a *Széphalom* rögtön maliciózus cikkben sorolta fel, hogy valójában „kik voltak ezek a destruktív írók, akik Kiss József hazafiatlan zászlója alá szegődve már a múlt század kilencve-

---

¹ Baróti Dezső: *Kortárs útlevelére*. Bp., 1977. 145.

² Lengyel András: *A Széphalom történetéhez*. Délmagyarország, 1986. szept. 6. In: Uő: „Közkatonái a tollnak...” *Vázlatok Szeged sajtótörténetéhez*. Szeged, 1999. 424–429.

nes éveiben megkezdték a nemzetromboló munkát”.³) Zolnai rövid időre a *Nyugatban* is feltűnt, első cikke a 1915. május 1-jei számban jelent meg.

Kosztolányi ekkor szintén *A Hét* munkatársa volt – szerepel is a *Széphalom* idézett cikkének felsorolásában –, nyilvánvalóan sokszor találkoztak. (Hogy Kosztolányi pontosan meddig volt *A Hét* munkatársa, az élettörténet eseményeinek nem kellő felderítettsége miatt még nem teljesen tisztázott: a *Széphalom* cikke szerint 1906-tól 1921-ig, valószínűsíthetően azonban csak 1917 februárjáig, amikor is Hatvany Lajos a *Pesti Naplóhoz* szerződtette, mely munkával egy időben, 1918–1919-ben az *Esztendő* című irodalmi lapot is szerkesztette, ahonnan majd 1919-ben az *Új Nemzedék*hez, 1921-ben pedig a *Pesti Hírlaphoz* csatlakozott.)

Korántsem paradox módon pedig éppen ez a „legsorosabb” együttműködés a legkevésbé dokumentált: egy városban éltek, egy lapnál dolgoztak, bármikor személyesen értekeztek, így nem volt szükségük pl. később írásbeli dokumentumokká váló levelekre. Ebből az időszakból két írásbeli nyoma maradt fent kapcsolatuknak, mindkettő 1917-ből: Zolnai recenziót írt Kosztolányi *Modern költők* című műfordítás-antológiájáról az *Egyetemes Philologiai Közlönybe*, nem fukarkodva a dicsérettel, de szóvá téve kritikai észrevételeit is: „Kosztolányi maga is költő, ez már eleve értéket biztosít fordításainak. Célja nem a szószerinti hűségű fordítás, de az eredeti szöveggel párhuzamos hangulatú új költészetet tud teremteni. Könnyedén adja vissza a tömör sorokat is, és modern ritmusával, stílusérzékelével és szókészletével magyar formaművészet nyilatkozik meg fordításában. Ami a versek összeválogatását illeti, [...] kevesebb írótól több vers célravezetőbb lett volna. A verseket rövid életrajz, jellemzés és bibliographia előzi meg. A jellemzések impresszionista modorban sokszor találóan vázolják egy-egy író lelkivilágát és kifejezőmódját.⁴ Látszik, hogy a szerző maga is szeretettel mélyedt el a symbolista és dekadens költők megértésébe és utánaérzésébe. Hasznos adalékokat gyűjtött össze a bibliographiai rovatba, csak az a kár, hogy a magyar cikkek mellett egy-két fontosabb külföldi kritikai művet is nem említ, és hogy egyes utalásai csak nagy általánosságban mozognak [...]. Az anthologia mindenesetre nyeresége irodalmunknak.”⁵ Kosztolányi néhány kritikai észrevételét meg is fogadott.

Viszont ez a szimpátia és jóindulat, amely egy „kolléga” évekkal azelőtt könyvéről szóló elismerő recenzió megírásához kell, kölcsönös volt. Kosztolányi ugyanekkor, 1917. július 27-én Zolnai Béla könyvét ajánlja a Tevan Andornak kiadásra: „engedje meg, hogy meleg jóindulatába ajánljam dr. Zolnai Bélának, *A Hét* kitűnő munkatársának a kérését. Ha csak teheti, teljesítse azt, amit kér. Könyve a könyvtár igazi nyeresége lehetne.”⁶

Ezt a levelet persze nem kell túlértékelni: Kosztolányi levelezéséből kitűnik, ekkor szinte hetente ajánlott valakit a csabai kiadó figyelmébe. Sajnos Tevan válaszát nem is-

³ Gedeon Jolán: *Divatos pesti írók*. Széphalom, 1929. nov.–dec., 402–403.

⁴ Ehhez a „Szerk.” lapalji jegyzetben az alábbi kommentárt fűzte: „Csakhogy ez az »impresszionista« jellemzés többnyire inkább Kosztolányira, mint a tolmácsolandó költőkre nézve jellemző. Pedig az ilyen bemutatásoknak természetes célja az olvasó tájékoztatása és felvilágosítása, és nem a fordító öntükröztetése.”

⁵ zb. [Zolnai Béla]: *Kosztolányi Dezső: Modern költők*. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1917. 2–3. füzet, 190–191.

⁶ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Sajtó alá rend.: Réz Pál. Bp., 1996. 404. – A továbbiakban: KDL.

merjük, csak a lényegét: Zolnai könyve – amely kritikagyűjtemény lett volna – nem jelent meg, később, más kiadónál sem. Amit tudunk róla, azt éppen a Kosztolányi-kapcsolat révén tudjuk: a fenti levélhez ugyanis Kosztolányi mellékelve elküldte Zolnai saját feljegyzéseit tervezett könyvével kapcsolatban.⁷

*

Zolnai 1919-ig dolgozott *A Hétnél*. 1923-ban lett egyetemi magántanár, egy évvel később pedig a Pécsre került. Vélhetőleg 1917–1923 között is volt köztük kapcsolat, erről azonban nincs adatunk.

Zolnai pécsi éve alatt azonban dokumentáltan találkoztak egyszer. 1924. május 29-én délelőtt 11 órakor Kosztolányi ugyanis Juhász Gyulával irodalmi matinét tartott a pécsi Pannonia szálló nagytermében. Az előadást az egyetem két „lelkés és tudós, a modern irodalmi törekvések iránt fogékony tanára” szervezte: Thienemann Tivadar és Zolnai Béla.⁸ Kosztolányiék előző este érkeztek Pécsre, „a pályaudvaron az egyetem tanárai és a pécsi újságírók fogadták őket. A Nádorba hajtottak, ahol az étterem egyetemi asztalánál késő estig beszélgetett a társaság.” Másnap délelőtt a zsúfolásig megtelt teremben Juhász előadása és felolvasása után „Kosztolányi az *Égi jogász* című elbeszélését olvasta fel és három új versét mondta el.” (Nem véletlenül választotta éppen ezt a novellát.) „A matiné után autogramot adtak a költők, [...] aztán a Séta téri Kioszkban találkoztak a város szellemi életének vezetőivel. Ismét elkísérték őket az egyetemre, ahol a vendégek megtekintettek több tanszéket, majd az Egyetemi Könyvtárba látogattak el.” Kosztolányi és Juhász még egy éjszakát töltöttek Pécsen, majd másnap reggel utaztak vissza Budapestre.

Egyik fő szervezőként Zolnai nyilvánvalóan végig jelen volt a két költő pécsi időzésénél. Az irodalmi matiné után nem sokkal Zolnai Szegedre került. A kapcsolat ekkortájt újra megszakadni látszik, bár a tanár 1926-ban megküldte Kosztolányinak a *Nyelvek harca* című dolgozatát (Magyar Nyelv, 1926. márc.–ápr.), mely „szép és nagyon érdekes” tanulmányt Kosztolányi 1926. április 12-én levélben köszönte meg, és hozzátette: „Örvendének, ha beszélhetnék erről veled, s egyszer felvilágosítást kérhetnék tőled, főképp a kérdés francia irodalmára vonatkozólag. Csöngess fel, mikor Budapesten jársz, s tisztelj meg látogatással.”⁹ Hogy ez a látogatás megtörtént-e, nem tudjuk. A valódi, élő kapcsolat csak egy évvel később, a *Széphalom* szervezése idején támadt fel újra.

2.

Zolnai Béla 1925-ben lett a szegedi egyetem rendes tanára. 1926 közepe táján már körvonalazódott benne egy új folyóirat terve, s amikor a tervezgetés szervezésbe fordult, valamikor ez év vége felé kérhetett Zolnai Kosztolányitól írást az induló *Széphalom* számára. A folyóirat első száma 1927 márciusában jelent meg, a szervezésre-szerkesztésre fordítandó idő miatt Zolnai már előző évben gyűjtötte az anyagokat az induló számhoz. Kilényi Irma, Juhász Gyula „titkárnője”, később hagyatékának rendezője volt az egyik előfizetés-

⁷ MTA KK Ms 10.420.

⁸ Tüskés Tibor: *Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső Pécsen*. Dunántúli Napló, 1958. febr. 7. – Zolnai szervező tevékenységéről lásd még: Péter László: *Juhász Gyula és Nagyfalusi Jenő*. Jelenkor, 1962. okt. In: Uő.: *Juhász Gyula*. Bp., [2002] 167–183.

⁹ KDL, 537.

gyűjtő, 1926. november 7-én már egy előfizetési ívet küld vissza Zolnainak, „végtelen sajnálatára”, üresen.¹⁰ A szerzők felkérése is ekkor történt; erre utal Reményik Sándor 1926. december 2-án írt levele, melyben *Akácsor ősz utóján* című versét küldte, mely a *Széphalom* első számában jelent meg.¹¹ Kosztolányi verse, a *Sakkozunk egyszer Juhász Gyula Férfiat énekelek* című költeménye és Móra Ferenc novellája, a *Messzi keresztapám* között jelent meg a *Széphalom* első számának 21. oldalán, tehát Zolnai tőle is előző év végén kért írást.

Úgyanekkor a szerkesztő azonban nemcsak szerzőnek, de propagátornak is hívta Kosztolányit. Levelét nem ismerjük, így csupán Kosztolányi 1927. március 7-én írt válaszából következtethetünk tartalmára, miszerint Zolnai segítségét kérte a lap népszerűsítésére: „csak reám vess, én vagyok a hibás, hajszás munkámban egészen megfeledeztem a *Széphalom* hirdetéséről. Még ma leadom. A Rilke-vers egy héten belül kezeid között lesz, legkésőbb 13-án, vasárnap. Leköteleznél, ha közölnéd velem Victor Hugo kiadójának pontos címét.”¹² Kosztolányi feledékenysége miatt mentegetőzött, tehát feltehetően nem ez volt az első Zolnai-levél ez ügyben, hiszen Kosztolányi ekkor már egy baráti sürgető reklamálásra válaszolt. Azonban teljesítette ígéretét, s a *Pesti Hírlap* két nap múlva a következő hírt adja olvasóinak: „*Széphalom* címmel új folyóirat jelent meg Szegeden, Zsolnai [!] Béla szerkesztésében. Kiemeljük Zsolnai Béla tanulmányát, mely az Ady-kérdésről szól. Az új tudományos, szépirodalmi szemle hármast tűzött maga elé: a gyökeres magyarság, európai kultúra és modern művészet nagystílű organuma akar lenni. Gróf Teleki Pál írta a bevezetőt, Vargha Gyula, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Oláh Gábor, Reményik Sándor, Szabolcska Mihály a verseket, Móra Ferenc a novellát. A tudományos rovatokban Huszti József, Mészöly Gedeon, Várkonyi Hildebrand és Szerb Antal neveivel találkozunk. Minden közleménye eleven, harcos és mégis tudományos.”¹³ De hiába volt Kosztolányi sietsége, hogy teljesítse Zolnai kérését, a szegedi főszerkesztőnek ez önmagában nem volt elég, és a *Széphalom* egy nem sokkal későbbi önreflexív cikkében szóvá is tette ezt: „Folyóiratunk alig negyedéves létezése alatt szinte meg sem érdemelt mértékben vonta magára az irodalmi és tudományos nyilvánosság figyelmét. Különösen a napisajtó foglalkozott behatóbban az új folyóirattal. A *Pesti Naplót* és a *Pesti Hírlapot* leszámítva, amelyek egyelőre csak néhány sort szentelhetek annak a tagadhatatlan eseménynek, hogy Szegedről egy országos célú folyóirat indult útnak: a többiek hosszabban, de hasonló elismeréssel méltatták a *Széphalom* programját és a program első hírnökét.”¹⁴ Zolnai tehát terjedelmes elismerést várt volna Kosztolányitól, nem csak tényszerű híradást.

Ráadásul, minden fogadkozás ellenére, a Rilke-vers sem került március közepéig Zolnai kezébe, sem később, mert Rilke-fordítása nem jelent meg Kosztolányinak a *Széphalomban*.

¹⁰ Zolnai Béla: *Emlékezés Juhász Gyulára. Irodalomtörténeti Közlemények, 1957/1–2. 112–120.*

¹¹ Közli: Madácsy Piroska: *Egy magyar „összekötő”: Zolnai Béla és Szeged.* In: Uő: *L'esprit français autour de la revue Nyugat – Francia szellem a Nyugat körül.* Párizs–Lakitelek, 1998. 345–365.

¹² Közli: Lengyel András: *Im.*

¹³ *Pesti Hírlap*, 1927. márc. 9. 12.

¹⁴ Zolnai Béla: *A Széphalom taglatatja. Adalék az irodalmi visszavonás történetéhez.* *Széphalom* 1927. ápr.–jún. 210–227.

Kosztolányi neve a folyóirat első számában azonban nemcsak szerzőként tűnt fel: Zolnai említette a *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány* című tanulmányában Ady, Babits, Juhász Gyula és Tóth Árpád mellett mint a „nagy tehetségek” egyikét.¹⁵ A *Széphalom* e programcikke egyértelmű kiállítás a modern magyar irodalom, azon belül is elsősorban Ady mellett – s ehhez Zolnai mindvégig elvhűen ragaszkodott – még Kosztolányi ellen is.

Az első évfolyamban még kétszer tűnt föl – ha nem is szerzőként – Kosztolányi neve, ez arra utal, hogy Kosztolányi ekkor valóban fontos és megbecsült írója volt a *Széphalom*-nak. A második füzetben az *Édes Annáról* írtak. A recenzens szerint a regény olvasóinak két csoportja van: a „beavatottak, a lélek rejtekei felé fordított szeműek”, akik számára értelmezhetőek Anna tettének okai, a második csoport pedig „a kézzelfoghatóságot, a félreérthetetlen nyíltságot kereső olvasóközönség”, akik a regénnyel talán kissé „értetlenül, éppen ezért hitetlenül álnak szemben”. Az előbbieket számára a lélektan művészi ábrázolása „várás”, utóbbiaknak „hátrány”, viszont őket „kielégítheti a reális milieu-rajz, abból az időből, amikor lábaink alatt megrendült a föld”. Majd így folytatja: „Vergilius mondja hajótörött társainak vigasztalásul: *olim et haec meminisse iuvabit*”, azaz „egykor tán érdemes lesz gondolni ezekre” – bár az *Aeneis*ben ezt inkább Aeneas mondja hajótörött társainak, mintsem a költő Vergilius –, és ez a gondolatmenet kínálja számára a lehetőséget, hogy saját emlékeit elevenítse fel: „Így vagyunk mi is a közelmúlt zord emlékeivel, ha azokat művészi emlékek keltik életre: mint egy rossz álmot – de annak a kellemes tudatában, hogy ez ma már valóban csak elmúlt álom –, újra végigéljük a szörnyű napokat, mikor a házbizalmi elvtárs rettegett hatalmasság volt, mikor az otthonból a bizonytalanság rideg fedelet formált, mely alatt az embernél ideig-óráig, a napról napra élés aggasztó légkörében meghúzódhatott, mikor nem volt kenyér, nem volt szén, nem volt semmi, főleg nem volt emberi méltóság, s katasztrófaszámba ment (a tradíciók erejével erre még berendezkedett háztartás számára) egy züllött cseléd távozása is, midőn a hierarchia eresztékei mindenütt megropogtak s fölkerült, ami alól volt és örökre elsüllyedtnek látszott mindaz, ami az élet értékét adja...” Ezután, mert mégiscsak Kosztolányi utolsó regényéről ír ismertetést, az utolsó mondatban tényként jelenti ki: „Kosztolányi Dezső harmonikus, delelő művészete ma már azon a magaslaton áll, amit nemes értelemben vett akadémizmusnak nevezhetünk.”¹⁶ A harmadik számban pedig Pérely Imre ismert Kosztolányi-rajza jelent meg.¹⁷

A második évfolyam (1928) első felében Kosztolányi az egyik meghatározó szerzője volt a lapnak: az 1–2. számában *Fürdés* című novellája jelent meg (14–18.), a 3–4. számban *Wilde Oszkár három kiadatlan verse* címmel fordításai (*Désespoir, Mikor Keats szerelmes leveleit árverezték, [Édes, én vagyok a bűnös]*; 102–103.), a következő számban pedig a szemlész Visszhang rovatban Ibsenről máshol megjelent gondolatait idézték (227.): „Ibsen centenáriuma alkalmából Kosztolányi Dezső jellemezte legtalálébban az északi »forradalmár« világát: »Ha most józanul és nyugodtan szemlét tartok az alakok pompás csarnokán, melyet a norvég drámaíró alkotott, régi ismerőseimen, kik benépesítették ifjúkori képzeletemet, előbb egy kis csalódást érzek, aztán egy kis meghökkenést. [...] Úgy rémlik, hogy egy idegklinikán járok, vagy egy elmegyógyintézetben. Mikor Charles

¹⁵ Zolnai Béla: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*. Széphalom, 1927. jan.–márc. 8–19.

¹⁶ H. R. R. [Husztiné Révhegyi Rózsi]: *Édes Anna*. Széphalom, 1927. ápr.–jún. 194.

¹⁷ Pérely Imre: *Kosztolányi Dezső*. (Rajz) Széphalom, 1927. júl.–szept. 238.

Richet, Pierre Janet, vagy Freud elmekörtani munkáit olvasom, melyekben klinikai eseteket kapok, alig találok ily tarka társaságot, mint e költő műveiben, ki pusztán képzeletéből merített. « (Új Idők.) »

*

1929-ben a *Széphalom* szerzője és szerkesztője ismét találkoztak személyesen. Ez év január 27-én ugyanis Kosztolányi előadást tartott a versről és a költészetéről az egyetem aulájában. „Nagy esemény volt akkor, egy »nyugatos« költő, akit az Egyetem Barátainak Egyesülete meghív és aki a díszteremben a régi rektorok képmásainak tekintete alatt, valóban »irodalomrajongó« fiatalok és ünneplő közönség előtt, frakkban és átszellemülten legújabb verseiből szaval. Egy pillanatra mintha a tétova, inkvizitor Múlt és az eretnek, tékozló Ma karjai ölelésre nyíltak volna” – írja Zolnai, aki meghallgatta Kosztolányit.¹⁸ Az esten az akkor már visszavonultan élt „Juhász Gyula nem volt jelen”, így „Kosztolányi hiába kereste”, ezért „el kellett menni hozzá”. Zolnai elkísérte Kosztolányit, s visszaemlékezésében megörökíti a régi barátok találkozását. „Juhász Gyula az ágya mellett állt, zavartan, hálásan, könnyező szemekkel. Kosztolányi úgy lépett a szobába, mint színpadra a bonvivant, aki széles gesztussal az Élet diadalát hozza. Néma kézfogások és egy pillanatra csönd. (Az egész látogatás alatt állottunk. A leültetés vagy a helyetfoglalás már kölcsönös lelki kontaktust, konvenció alkalmazást, cselekvést jelentett volna.) Kosztolányi felismerte a helyzetet. És elővette minden ékesszólását, egy félórán át beszélt, beszélt. Juhász hátat fordított neki, szelíden, rejtőzködve, meghatottan. Én, a fölösleges szereplő, a nyitott ablakhoz mentem és kinéztem: nem lehetett elviselni a jelenetet. Kosztolányi nem adta föl a harcot, hogy megszólalásra bírja diákkori, egyetemi barátját. Odahajolt Juhász föle mögé és pszichiátert megszégyenítő szóözönnel ostromolta. Néha, mikor halkra fogta a beszédet, úgy tetszett, mint valami Cyrano, aki suttogva szép szavakat sugalmaz az Élet reményvesztett Szerelmesének. De a Juhász Gyula leütött, fölkavart billentyűzete nem rezgette meg a húrokat.”

Ekkor még jó kapcsolat volt a lap (a szerkesztő) és a szerző között. Nem lehetett azonban tudni, hogy ez a „munkakapcsolat” a Wilde-fordítások után véget is ért, s hogy Kosztolányi nem ad több írást a *Széphalom*nak. Ami persze – sajátos módon – nem jelenti azt, hogy több műve nem jelent meg a lapban.

3.

Kosztolányi *A Toll* című lap 1929. július 14-i számában tette közzé *Az írástudatlanok áru-lása. Különvélemény Ady Endréről* című dolgozatát, amely azonnal hatalmas sajtóvisszhangot váltott ki; az ekkorra már fanatikus Ady-hívó Zolnai szintén gyorsan, a *Széphalom* éppen szerkesztés alatt lévő, július-augusztusi számában reagált rá, méghozzá rögtön két cikkben is.

Elsőként, „abból az alkalomból, hogy Kosztolányi Dezső a *Toll* hasábjain támadást intézett Ady Endre ellen, a szerző engedélye nélkül közöljük az alábbi verset, amely a Rózsnay Kálmán szerkesztette *Ady koszorúja* c. kötetben jelent meg 1925-ben Szeghal-

¹⁸ Zolnai Béla: *Emlékezés Juhász Gyulára.*

mon”.¹⁹ Ez a *Kosztolányi verse Adyról* főcím alatt engedély nélkül, tehát valójában jogsértően közölt *Ó szép magyar fejek...* című vers lett tehát az utolsó Kosztolányi-szereplés a *Széphalomban*.

Zolnai azonban nem érte be ennyivel, és ugyanebben a számban, Garázda Péter álneven, tihanyi lakosként feltüntetve *Kosztolányi árulása* címmel glosszát is írt a pamfletről: „Ady sok verse *vegyes értékű és modoros, csupán elvakult fullajtárjai* dicsérik érte... Ady *sután* írta sok versét, megtörtént vele, hogy olyan üresen énekelt, mint a Hazafi Veray Jánosok – írja Kosztolányi. Ady így, Ady úgy. »Ijesztő a sok holt anyag« Adynál. Balkanizálja az irodalmunkat az Ady-kultusz. Ady kevésbé rokonszenves, fölöttébb félszeg. Nincs benne ízlés. Pőre. Néha egyenesen rút és ostoba. Olyan, mint egy *véres költő* – mondhatnánk kosztolányibb szóval. Sajnos, nincs már időnk rá, hogy a *Széphalomnak* ebben a számában foglalkozunk ezzel az új port fölkavaró incidenssel, csak annyit jegyzünk meg, hogy itt az apollói és dionysosi művészet ősi ellentétének kirobbanásáról van szó, és hogy Kosztolányi Dezső még ezzel a herosztráteszi gesztussal sem lesz soha olyan zseniális költő, mint néhai fegyverbarátja, Ady Endre.

Boileau és Shakespeare nem hozhatók egy nevezőre.

Kosztolányi munkatársa a *Széphalomnak*. Nagyon tiszteljük és értékeljük Kosztolányit, a tudós kritikust és a klasszikus író...

Pardon! – egyelőre csak ennyit akartunk az irodalmi pestifutár cikkéről mondani.”²⁰

A cikk igencsak beszédes, mert nemcsak az Ady-ügyről szól. Mert nemcsak az van benne, hogy a nevét és lakhelyét még vállalni sem merő Zolnai kinyilatkoztatja, hogy Kosztolányi Dezső nem „lesz soha olyan zseniális költő, mint [...] Ady Endre”, hanem arról is, hogy költőként egyáltalán nem tartják számon (hiszen csak mint „tudós kritikust” és „klasszikus író” tartják tisztelik), hanem még ennél is tovább megy a személyeskedésben: cikkének utolsó mondatát Kosztolányi egykori hírhedt *Új Nemzedék*-beli rovatának címével kezdi, s ez a teljesen témaidegen, az előzőekhez semmiképpen sem tartozó utalás gyakorlatilag csupán a rosszindulat és az együgyű „bosszú” szándékával kerülhetett ide: a fogadatlan prókátor ellentámadással kívánta megvédeni rajongott Adyját. – Ráadásul Kosztolányi, aki soha nem volt Ady „fegyverbarátja”, legfeljebb munkatársa a *Budapesti Naplónál*, ekkor már nem is a *Széphalom* munkatársa; többek között éppen e cikk miatt.

Megjegyzendő, hogy Zolnai cikkéhez Kosztolányitól választott mottót: „Megettem a világot s kiokádtam”, s a szöveggörnyezetéből kiragadott, s így „természetesen” értelmezhetetlen sor forrásként a *Meztelenül* kötetet jelöli meg; a mottó a *Hetedhétország* című vers nyitósora. A sors különös fintora, hogy a *Meztelenül* kötetet éppen a költő jutatta el hozzá. Kosztolányi 1928. január 5-én írta Juhásznak: „elküldtem Zolnaihoz – az ön számára – új kötetemet, a szabadverseket, a *Meztelenült*. Olvassa el, s ha érdemesnek találja a fáradságot, írjon a *Széphalomba*.”²¹ A kötetből ekkor feltehetően maga Zolnai is kapott. Juhász végül is nem írt a *Széphalomba* róla, sőt a lapban egyáltalán nem jelent meg cikk a kötetéről, vélhetően annak „modernkedése” miatt. Pedig ha Zolnai akart volna, írhatott-írathatott volna róla, mert recenziós példányt is kapott belőle: a lap 1928. május-júniusi számának Beküldött könyvei között szerepel a *Meztelenül*, az alábbi környezetben: „Földy

¹⁹ *Kosztolányi verse Adyról*. Széphalom, 1929. júl.–aug. 246. – A kiemelés tőlem: BBT.

²⁰ Garázda Péter [Zolnai Béla]: *Kosztolányi árulása*. Széphalom, 1929. júl.–aug. 286–287.

²¹ KDL 564.

Mihály: *A másik élet*. [...] Legközelebb ismertetjük. / *Meztelenül*. Kosztolányi Dezső új versei. Bp., é. n. 4°, 67 l. / Terescsényi György: *Délibáb*. [...] Legközelebb ismertetjük. / Keleti Artur: *Angyali üdvözet*. [...] Jövő számunkban írunk róla.²² A felsorolás mintha tüntetően azt hangsúlyozná, hogy Zolnai szerkesztői szándéka szerint eleve nem is fognak írni a kötetről.

Kosztolányi természetesen tudomást szerzett arról, hogy Szegeden is cikkeznek róla, ezért augusztus 16-án levélben kérte Zolnait: „légy szíves, küldesd el címemre [...] a *Széphalom*nak azt a számát, mely – mint értesülök – szintén beleszól az *Ady-vitába*”.²³

Erre – az éppen Párizsban tartózkodó Zolnai – szeptember 3-án felelt: „nagyon örültem soraidnak, amelyekből azt látom, hogy még nem olvastad a *Széphalom* legújabb számát, amely bizony polemizál Veled az új *Ady-vitában*.”²⁴

A *Széphalom* szeptember-októberi számában Földessy Gyula *Ady, Babits, Kosztolányi. Az Ady-vita mai állása* című írása jelent meg, melyhez a szerkesztő csillagos lábjegyzetet fűzött: „V. ö. *Széphalom* 1929: 286.”, azaz Zolnai saját cikkére (*Kosztolányi árulása*) utal, hogy mindenki rögtön tudja: az alábbiakban is erről lesz szó.²⁵

Földessy valóban nem kegyelmez Kosztolányinak, akinek „hírhedt lett cikke”, ez a „dicstelen pamflet” és „kietlen emberségű írka-firka” melyben „nagy feneket kerít” mondanivalójának, amelynek előzményei azonban „semmi nyomát sem sejtetik Kosztolányi mai megfontolásainak, *úgyis mondhatnám: árulásának*”.²⁶ Bár – ahogy később bevallotta – „amikor 1929-ben Kosztolányinak ezt az *Az írástudatlanok árulása* [!] c. Ady-revizíóját érdeme szerint megbíráltam [...], még jóegyetmást nem tudtam ennek a támadásnak a háttéréről.”²⁷

Az *Ady*-rajongó irodalomtörténész, a költő feltétlen híve és egyben életművének tudós, ám később vitatott megítélésű gondozója azonban *Adyról* nem sok szót ejt. Írásában nem *Adyt* védi, hanem Kosztolányit támadja, aki „annyi mindent elhallgat és annyi mindent el-elmásít, hogy az ember igazán zavarba jön, mit véljen róla, *az emberről*”.²⁸ Tehát nem Kosztolányi véleményével vitatkozik, hanem a jellemén keres fogást. S meg is találja: Kosztolányi cikkének oka „az a seb, a kibírhatalanul folyton sajgó: a művelt, a kiváló, mégis kis fantáziájú poétának tőle magától is bevallott féltékenysége a zsenire. Micsoda kis katalizmák földrengtek ebben a nagyambíciójú, de tömegeket sohamegmozgatnemtudott poétában húsz éven keresztül, mikor arra a szerencsés nagy varázslóra gondolt, micsoda visszás és lefordíthatatlan zűrzavar tombolhatott a lelkében.”

²² *Széphalom*, 1928. máj.–jún. 237.

²³ KDL 583.

²⁴ Közli: *Levelek Kosztolányihoz (1907–1936)*. Sajtó alá rend.: Dér Zoltán. Szabadka, 1985. 65. A levél megtalálható az *Ady-vita* jegyzetei között is, lásd: Kosztolányi Dezső: *Tükörfolyosó. Magyar írókról*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 2004. 714.

²⁵ Földessy Gyula: *Ady, Babits, Kosztolányi. Az Ady-vita mai állása. Széphalom*, 1929. szept.-okt. 341–350. – Lásd még: Földessy Gyula: *Ady értékelése az Új versek megjelenésétől máig. Kosztolányi és Babits szerepe az Ady-problémában*. Bp., 1939. (A Kelet Népe Könyvtára 1.)

²⁶ Kiemelés tőlem: BBT.

²⁷ Földessy Gyula: *Ady értékelése az Új versek megjelenésétől máig*, 11.

²⁸ Kiemelés tőlem: BBT.

Kosztolányi persze nemcsak emberként alávaló, költőnek is gyenge: „Az elvtelen, *l'art pour l'art*-os poétáknál persze nincs mit kutatni emberi meghatározottságuk után, de ezeken aztán a művészet is olyan idegenül lóg, mint Rilke német-szlávása a Kosztolányi *Szegény kis gyermek panasza*in [!]” Sőt „nem született gondolkozónak s így esztetikuskak is kissé gyarló. Asszociációi annyira rendetlenek és rendezetlenek, annyira telvék fogalmi zavarokkal és ellentmondásokkal, mintha ma kezdene először elmélni a művészetéről”, viszont mégis „a kizsákmányolható költői szólásoknál lesipuskásként örömmel csap le Adyra, piszkálgatván a versei közt, melyekhez felérnie nem adatott meg. [...] Anélkül, hogy a leghalványabb sejtelve volna Ady igazi világnézetéről, művészi stílusáról, ennek törvényszerűségeiről és változatairól, költői modoráról, vakon ugrik neki egy pár Ady-versnek, s felháborító módon mer felháborodni ő, aki évek óta nem ült neki becsületessztétikai szándékkal egy Ady-kötetnek sem, hogy annak értelme és szépségei kitarulkozhassanak előtte.”²⁹

Kosztolányi tehát a *Széphalomban* megjelent cikk szerint nemcsak erkölcsileg gazember, de rossz költő és gyarló esztéta, ráadásul buta is. Ezek után meglepőnek hat, hogy Zolnai – aki a cikket megrendelte Földessytől, beszerkesztette és megjelentette lapjában – a már idézett, szeptember 3-án írt levelét így folytatta: „Remélem azért, hogy a kis megjegyzés elolvasása sem fog elidegeníteni a *Széphalom*tól, amelynek nagy erkölcsi lökést adtál... [...] Egyébként készséggel följajánlom a *Széphalom* összes tereit, ha megtisztelnél bennünket azzal, hogy újság vagy hetilap helyett nálunk válaszolj összegzőleg az elhangzottakra. Ha a *Széphalom*mal polemizálsz, azt is leközölném, sőt nem is válaszolnék rá, csak esetleg a köv. számban. [...] Ha óhajtod, továbbra is mindenkor készséggel rendelkezésre állok.”

Ezzel a lehetőséggel Kosztolányi nem élt. Szeptember 4-én válaszolt Zolnainak: „Köszönöm, hogy följajánlod folyóiratod a válaszom számára. Több helyről érkezett hozzám hasonló ajánlat. De én úgy döntöttem, hogy egyáltalán nem felelek senkinek. Olyan irodalomban, ahol az ellentétes vélemény ekkora ingerültséget kelt, és a személyeskedés, vallásos fölháborodás ilyen orkánját kavarja föl, lehetetlen vitatkozni. Leghelyesebbnek tartom, ha minden »a régiben marad«.“³⁰ Ugyanitt kérte Zolnait, hogy küldje meg neki a *Széphalom* legújabb számát, amely szintén foglalkozik az Ady-üggyel, mert szeretné összegyűjteni a „papírhegyé dagadó anyagot”. (Megjegyzendő, hogy ezt a levelet Zolnai maga tette közzé. Kommentárja szerint a *Széphalom* Rosta-rovatában „kis közlemény jelent meg Garázda Péter tollából, Kosztolányi Dezsőnek [...] cikke [...] alkalmából”. Azaz: az álnevet nem oldja fel, s nem vallja be, hogy a Kosztolányit támadó cikket ő maga írta.”³¹)

Kosztolányi vélhetőleg megkapta a *Széphalom* vonatkozó – Földessy írását közlő – számát, mert soha többé nem küldött nekik kéziratot. (Földessyvel azonban állítólag kibékült: legalábbis Földessy állítása szerint, aki már Kosztolányi halála után írta: „Életében is volt vele egypár melegebb találkozásom, a *Széphalomban* megjelent cikkem után is egy futó beszélgetésünk és kibékülésünk, de változtathat-e mindez azon az állásfoglalásomon, amelyre az ő Ady ellen elkövetett bűnös igazságtalansága rákényszerít.”³²)

²⁹ Kiemelések tőlem: BBT.

³⁰ KDL 583.

³¹ Zolnai Béla: *Kosztolányi levele az Ady-vitáról*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1955/I. 113.

³² Földessy Gyula: *im.*, 18.

Zolnai lapja ezután nem foglalkozott közvetlenül Kosztolányi Ady-pamfletjével, indirekte viszont még kétszer visszatért rá. A lap következő számának Visszhang rovatában álszent iróniával idézik Németh László vonatkozó cikkének egy – Zolnainak nagyon is imponálható, az ő nézeteit alátámasztó – részletét: „Bármennyire is kerüljük a személyes polémiát, kénytelenek vagyunk konstatálni, hogy Kosztolányi Ady-cikkét még az Ady-kérdésben egyébként óvatos *Napkelet* is dezavualta: »Milyen volt Kosztolányi vitairata? A kritikus szemében szürke, törekeny, érdektelen. Tisztelem a teljesítményt, s tudom, ki Kosztolányi Dezső. De mit mondjak az ő öregágyúí kaliberéről? Csak csodálkozom. Mi vehette rá, hogy a *Pesti Hírlap*-beli ötletek játékpuskáit Adyra szegezze?... Csak le kell verni a fogalmazás vakolatát, s akárki kimutathatja e vitákat építészeti hézagait. Mi ez az írás? Baklövés!« (Németh László cikkéből, *Napkelet*, 1929:388.)”³³ Az 1930. évi első számban – tehát közvetlenül az előbbi után – a Beküldött könyvek rovat, s így az egész lapszám utolsó cikként, így az egyik leghangsúlyosabb szerkezeti helyen a nyilván az Ady-revizíóra is utaló Kosztolányit idézik: „A Reggel, 1930. febr. 3. – A 17. lapon Kosztolányi Dezső beszédéből: »A magyar könyvek petrezselymet árulnak a könyvesboltok polcain. Kiszorítják az írókat azok, akik érdekesebbek náluk: a szobafestők és szobalányokból lett mozcisillagok. Minden önálló szabad véleményt gyanakvással fogadnak. A magyar irodalom vérengző pártok rémuralma alatt él. A gondolatszabadság ebek harmincadjára jutott, senki sem mer pisszenni sem.«”³⁴

Kosztolányi a tervezett, de meg nem jelent válaszában jegyzetei közt írta: „Csak az a baj, hogy az illetők az Ady-kérdésből, melyet megpendítettem, egy Kosztolányi-kérdést szerettek volna csinálni, mégpedig úgy, hogy minden költői és írói értéket megtagadtak tőlem.”³⁵ Feltehetően Zolnai, Földessy és a *Széphalom* személyeskedéseire is gondolt.

*

A kapcsolattörténet Kosztolányi Ady-cikke után másfél évre megszakadt. 1931 januárjában Zolnai Béla levélben kereste meg Kosztolányit, ezt a levelet azonban sajnos nem ismerjük, megsemmisült, elveszett vagy lappang valahol. Így azt sem tudjuk, hogy miért kérdezte Kosztolányit arról, amire Kosztolányi 1931. január 16-án szűkszavúan így válaszolt: „a Békéről szóló cikkem a *Pesti Napló*-ban jelent meg, a békekötés évében, a forradalom előtt.”³⁶ A rövidség mellett – bár ez általában jellemző a kései Kosztolányi leveleire – az elköszönés is az elhidegültségre utal: a régi „híved” helyett a semleges „üdvözöl” áll.

Kosztolányi nyilván nem emlékezett sem az írás címére, sem a pontos megjelenési dátumára, de nyilvánvalóan az 1918 legelején megjelentetett *Ábránd egy szóról* című cikkére utalt.³⁷ De még rosszabbul emlékezik Zolnai, hiszen 1926-ban a *Nyelvek harca* című, Kosztolányinak is elküldött tanulmányában éppen erre hivatkozik: „egy nyelvben sincs »jambusos« szó a béke fogalmának kifejezésére (KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Pesti Napló* 1918. jan. 1.)”.

³³ *Széphalom*, 1929. nov.–dec. 401.

³⁴ *Széphalom*, 1930. jan.–febr. 56. – A kiemelés tőlem: BBT.

³⁵ Kosztolányi Dezső: *Diktatúra és irodalom*. In: *Tükörfolyosó*, 715–727.

³⁶ KDL 616.

³⁷ Kosztolányi Dezső: *Ábránd egy szóról*. PN, 1918. jan. 1. In: *Uő.: Füst*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 1970. 437–438.

Újabb, közel kétéves szünet következett a kapcsolatban, csak a *Széphalomban* adtak időnként hírt Kosztolányi munkáiról. Az 1931-es év első számának Beküldött könyvek rovatában a *Zsivajgó természet* című kis kötetről ennyi jelent meg: „A satirikus könyv virágok beszédeit közli. Egy példa: »Gyurgyalag. Roppant muris a nevem. Magyarosították. Azelőtt – neked elárulom – merops apiaster-nek hívtak.«,»³⁸ (Ráadásul a kis kötetben nem csak virágok beszélnek; az idézett gyurgyalag is: madár.) A következő dupla szám Beküldött könyvek rovatában pedig Kosztolányi *Romeo és Júlia*-fordításáról közöltek – immár valamivel hosszabb – ismertetést: „A klasszikus magyar Shakespeare modernizálására valóban elérkezett az idő, de Babits és Kosztolányi új fordításain is látszik, hogy mennyire erős itt a stílushagyomány és mennyire nem tud szabadulni a Shakespeare-tradíció a tizenkilencedik századi magyar klasszicizmus szókészletétől és dikciójától. Nincs is erre szükség. Sőt ma kétszeresen irodalmi értékük van az ilyen szavaknak, mint »lakomba«, »a kínok írja«, »megásandó«, »néki«, »adsza«, »pajzán lányka«, »bús orcáidat« stb., mert archaizáló hatást keltenek és egy régebbi múltra mutatnak vissza. Kitészik ebből az is, mennyire rokon a két szellem: Shakespeare racionális-barokk stíluskritikája és a magyar biedermeiernek romantikából kinőtt józan okossága. Kosztolányi tudós és irodalmi költősége méltón csatlakozik a »klasszikus« hagyományokhoz. Shakespeare-ben nem a »Sturm und Drang« titánját, hanem az urbánus zsenit érzékelteti.”³⁹

A cikk alatt megjelenő é. g. szignó az egyébként is álnévként használt Édes Gergely rövidíté, mögötte – akárcsak a Garázda Péter álnévnél – ismét Zolnai Béla rejtőzködik. Mindkét kis ismertetés beszerkesztése az ő érdeklődését mutatja, mindkettő a nyelv és a nyelvművelés szempontjából tesz észrevételeket, s emel ki részleteket. Mindenesetre érdekes jelenség, hogy a „kegyvesztett” Kosztolányi, akit Zolnai 1929-ben még – éppen Shakespeare nagyságával szemben, Boileau-hoz hasonlítva – kvázi műkedvelő, udvari írónoknak, de ugyanakkor dogmatikusnak is nevezett, most már Shakespeare rokon szelleme. Zolnai talán újabb kéziratot szeretett volna kérni tőle?

4.

1932-ben újabb „vitájuk” támadt. Zolnai ugyanis nemcsak Ady-hívó, hanem nyelvész is volt, ezért egyáltalán nem meglepő, hogy az 1929-ben megjelent Ady-pamflet után ekkor ismét megtámadta Kosztolányit – immáron annak nyelvművelői tevékenysége miatt.

Zolnai ismét csak a Garázda Péter álnéven írt gúnyos cikket Kosztolányiék mozgalmáról, *Pénzpuffasztás és nyelvszegényítés* címen, nem mellőzve a Kosztolányi elleni – ironikus megjegyzésekben nyelvet öltő – személyes támadást sem. „Az új nyelvújítási harc, amelyet a [...] *Magyarosan* c. folyóirat és Kosztolányi Dezső hirdetnek, egyik főprogramjával az idegen szavak kiirtását tűzte ki. Állítólag hatezer idegen szónak adtunk tanyát és munkát nyelvünkben, és legalább tizenkétezer magyar szavunkat tettük földönfutóvá és munkanélkülivé.

Ez így nagyon szépen hangzik és a nemzeti színű ruhába öltözött frázissal odiózus dolog szembeszállani... De mégis kénytelenek vagyunk, elvi és ténybeli alapon vitázni ezzel a

³⁸ Kosztolányi: *Zsivajgó természet*. Széphalom, 1931/1–2. 46.

³⁹ é. g. [Zolnai Béla]: *Shakespeare: Romeo és Julia*, ford. Kosztolányi Dezső. Széphalom, 1931/3–4. 93.

költői frázissal, bármennyire is örülünk neki, hogy Kosztolányi Dezső végre – egy ponton legalább – közös alapra és együttműködésre jutott az Akadémiával, amely oly sokáig hívős ignorálással ment el az ő stílusújító lírája, szentimentális realizmusa és világirodalmi kultúrája mellett...⁴⁰

De Zolnai tovább is ment a személyeskedésben. Ha a nyelvtisztító mozgalom valóban lelkiismeretesen végezné munkáját, „Kosztolányi Dezső verseiből is száműzni kellene a következő szép sorokat (kár volna értük, de ő maga kívánja)?

*Hurrázzatok e nyári hajnalon...
Korán keltem, felhúszom a rolót...
Mint sifonérban fájó, ócska kelmék...
Ballagtam haza a redakcióból...
Eszembe jut, egykor vidéken vőfény
Voltam s cilinderemen a verőfény
Táncolt...*

A költő Kosztolányi nagyon jól tudja, hogy a szavak hangulata fölér minden józan nyelvészi megfontolással: hogy a *roló* nem egyértékű a versbe nem is szorítható vasredőnyel; hogy a *sifonér* sohasem fogja kiszorítani az egyébként szintén nem magyar eredetű szekrényt, amint már a nóta (ejnye, hiszen ez is jövevényszó!) megmondja: olyan nincs a sifonérba'...”

A Zolnai által – két helyről, de forrásmegjelölés és -megkülönböztetés nélkül – 1932 végén idézett sorok Kosztolányi 1913-ban írt *A jó élet*, illetve az 1914-ben született *1914* című verséből valók. (Előbbi az 1916-os *Mák*, utóbbi az 1924-es *A bús férfi panaszai* című kötetben jelent meg.) Zolnai tehát közel húsz évvel korábbi szövegeken kérte számon Kosztolányi aktuális nyelvi felfogását.

Érdemes megjegyezni, hogy Kosztolányi az 1935-ben megjelent *Összegyűjtött költeményeiben* megváltoztatta az egyik példaként felhozott sort, s az *1914* című versből a *szekrény* szorította ki a *sifonért*:

*Vén limlomok vannak szívünkbe zárva,
mint a szekrénybe fájó, ócska kelmék.*

Zolnai bírálatának egyik fő tétele a nyelvtisztítás időpontja (s így aktualitása): „ha elfogadjuk elvi alapul az idegen szavak száműzését: akkor mi jogon zárjuk le a sorompót az 1932-es évvel”, mert „ha például már az Árpádok korában sikerrel működhetett volna egy nyelvtisztító hivatal, akkor Kosztolányi most nem beszélhetne nyelvtisztaságról, lévén ez a szép magyar szavunk is – szláv eredetű” –, írja. De mintha nem elég alaposan olvasta volna el az általa kritizált Kosztolányi-cikket, vagy támadó kedve esetleg annyira elragadta, hogy megfedkezett róla, mert ezzel éppen hogy nem vitatkozik a nyelvművelő költővel: Kosztolányi ugyanis éppen a megtámadott, *A nyelvtisztaságért* című cikkében írta, hogy az általa szerkesztett *A Pesti Hírlap nyelvőre idegen szavakat helyettesítő magyarító szótára* „az újabban gyökeret vert idegen szók magyar egyértékűit közli. Nem szerepelnek itt a régebben meghonosult jövevényszók, s az újabbak közül azok sem, melyeket csak a mű-

⁴⁰ Garázda Péter [Zolnai Béla]: *Pénzpuffasztás és nyelvszegényítés. Széphalom, 1933/1–5., 27–29.*

veltebbek használnak.”⁴¹ Tehát az Árpádok korában átvett idegen eredetű szavakat sem lehet számon kérni rajta – mert azokat, elvi alapon, nem tartalmazza.

A *Széphalomban* megjelent támadás azonban, mindezekkel együtt, már Zolnai mondanójának egy higgadtabb lecsapódása. A cikknek a *Délmagyarország* 1932. évi karácsonyi számában (!) megjelent korábbi változata ugyanis korántsem ilyen visszafogott; abban Zolnai még keményebben személyeskedett. Ekkor még, nem meglepő, hogy a nyelv művelési vitában is szóba hozta régi vesszőparipáját: „Kosztolányi Dezső – *Ady megtámadása után* – végre egy táborba jutott azzal a tiszteletreméltó társasággal”, tudniillik az Akadémiával.⁴² És bár „mégoly szívesen látnók most végre beérkezni őt a halhatatlanok közé”, vitatkozni kell vele: „Nézzünk szembe azzal a tetszetős és demagóg frázissal, hogy az idegen szavak földönfutóvá teszik a magyar szavakat. Ez éppen olyan politikai, hamis jelszó, mintha azt mondanám, hogy Petrovics-Petőfi Sándor nem volt jó magyar ember, vagy hogy Gárdonyi-Czigler Géza sváb maradt világeletemben, hogy Babits szerb, Gvadányi olasz, Zrínyi horvát, Herczeg Ferenc, Tormay Cecil[e] nem magyarok.”

Zolnai ezen túl azt is fontosnak tartotta közölni a nyilvánossággal, hogy „e sorok írója [mármint ő, Zolnai] nem érzi magát kevésbé magyarnak, mint éppen Kosztolányi Dezső, aki megtagadja nevének (Desiderius) múltját, a *Stádium*-író Széchenyi szellemét, és aki nem veszi észre, hogy amikor Széchenyi *palotájáról* beszél, akkor is latin szót használ, amikor pedig azt írja, hogy »Széchenyi palotájában szellemiségünk múltját *kovácsolják*« – tulajdonképpen maga is tót szóval üldözi a magyar szavakat”.

Mivel a nyelv művelő mozgalom közérdekű célt tűzött ki maga elé, konkrét programmal és a megvalósítás gyakorlati tervével, így, mint minden karakteres vállalkozás, könnyen támadható lett. Zolnai támadása pedig nem egyedi eset volt. Az Akadémia Nyelv művelő Szakosztályának – s így az egész mozgalom – vezéralakját, Négyesy Lászlót nem sokkal a *Széphalom* cikke előtt Supka Géza „bírált” meg saját folyóiratában, a *Literatúrában*, „s célja láthatólag az, hogy az egész mozgalmat lejárassa, nevetségessé tegye. A leghatásosabb érvhez nyúl, a személyeshez. Semmi sem mulatságosabb, mint ha a tanárt tudatlanságában marasztalják el diákjai. Dr. Négyesy László egyik cikkét kapja elő, melyben éppen nyelvünk tisztaságáért száll síkra. Mondatait ízekre tépdési. Azt igyekeznek kimutatni, mennyire nem tud magyarul a mozgalom kitűnő vezére, aki másokat akar tanítani.”⁴³

Ugyanaz tehát a Négyesy elleni támadás stratégiája is, mint Kosztolányi esetében: nála az *Ady*-kérdésben azt igyekeztek kimutatni, hogy a pamflet írója mennyire rossz költő, a nyelv művelési vitánál pedig azt, hogy mennyire magyartalanul ír, s mégis mindkét esetben másokat akar „tanítani”.

*

Tizenkét évvel később, Kosztolányi halála után nyolccal, *Pörbe szállok Kosztolányi Dezsővel a magyar nyelv latinossága ügyében* címmel publikált Zolnai cikket, annak ürügyén, hogy korábban közreadtak egy olyan Kosztolányi-magánlevelet, amelyben a költő nyelv művelői

⁴¹ Kosztolányi Dezső: *A nyelvtisztaságért*. PH, 1932. dec. 17. In: Uő.: *Nyelv és lélek*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 2002. 153–154.

⁴² Zolnai Béla: *Új nyelvújítási harc? Délmagyarország*, 1932. dec. 25. 11. – A kiemelés tőlem: BBT.

⁴³ Kosztolányi Dezső: *Nyelvtisztítók és nyelvpiszkitók*. PH, 1932. aug. 20., szept. 4. In: *Nyelv és lélek*, 134–143.

nézeteit írta le.⁴⁴ Az idegen szavak kérdésében tehát „nem Kosztolányival, a költővel és az *Édes Anna* halhatatlan írójával lesz” vitája, hanem a nyelvészszel, s ezért Zolnai a régi, korábban bevált módszeréhez folyamodik: „Az alábbiakban mindenekelőtt ismertetem a Kosztolányi szövegéből idézett állásfoglalást és kimutatom, hogy ez a szöveg ellentmond önmagának. Azután Kosztolányi verseiből idézek, a nagy költő dicsőségére.”

Először tehát a levelet idézi, amelyben Kosztolányi „fülsértőnek állítja az idegen szavakat, holott ő maga is leírta a következő idegen eredetű, elsőrangúan magyar szavakat: »Tisztelt Uram ... ész ... célja ... gyakorlati ... pont ... család ... kincse ... jelleg ... [...] idegen (!) ... szegény ... beszéd ... ereklye ... tíz ... munkáimat ... Kosztolányi Dezső«. Íme, az idegen szavak! Sapienti sat!”

Ezt követően pedig azt mutatja ki, hogy a költő Kosztolányi maga is használt idegen szavakat verseiben. Kosztolányi 1930-as évekbeli, nyelvről vallott nézeteinek cáfolására és persze „a nagy költő dicsőségére”, ismét citálja tehát *A jó élet* (1914) és az *1914* (1914) szöveghelyeit, de immáron idéz *A bal lator* című versből is:

„Téged dalollak: vasderekú lator!
Jéggé fagyott dac, néma, komor herosz.”

Csak hogy mindezt Kosztolányi 1904-ben írta, s később át is dolgozta, a kérdéses sort pl. így: „jéggé fagyott dac, szótalan óriás”. Zolnai ekkor tehát már nemcsak hús, hanem immár harminc évvel korábbi szövegekből keresett igazolást a halottal való vitájában. Gondolatmenetének végkicsengése ugyanilyen nehezen feloldható logikájú: „Kosztolányi nem purista volt, hanem annál sokkal több: magyar költő.”

Sapienti sat.

5.

A Széphalom taglalatja című, már többször idézett programcikkében írta Zolnai: „Szeged már egyszer meghódította Budapestet: a magyar katona erkölcsével, fizikai és szellemi erejével. Most a szegedi magyar írók indultak el, hogy a tollnak erejével hódítsanak. De nem ócska fringákkal, elavult, rozsdás kardokkal indultak ám, hanem a legmodernebb szellemi tankokkal, [...] nem vizenyős szépirodalommal, »vidéki« fűzfapoétákkal, maradi tudománnyal indultak útra, hanem [...] tartalomban és formában versenyképes irodalommal.”⁴⁵

Ez a regényes-patetikus vallomás némi magyarázatra szorul. Az első hódítás, amire utal, a fehérterror kezdetét jelentő, 1919-ben Zadravec István vezetésével Szegeden szervezett Nemzeti Hadsereg megindulása, amely azonban – az abba nem jelentkező szegediek helyett – elsősorban menekültekből és emigráns tisztekből állt. Feltehető a kérdés, hogy 1927-ben, a második nagy szegedi hódítás emlegetésénél Zolnai vajon kikre gondolatott, amikor „szegedi magyar írók”-at említett?

Gróf Teleki Pál volt miniszterelnökre, akinek négy hónapig valóban volt szegedi kötődése, igaz, tíz évvel korábban, amikor 1919. május 3-tól augusztus 12-ig Károlyi Gyula és

⁴⁴ Zolnai Béla: *Pörbe szállok Kosztolányi Dezsővel a magyar nyelv latinossága ügyében*. Magyar Nemzet, 1944. márc. 1. 9.

⁴⁵ Zolnai Béla: *A Széphalom taglalatja*.

Ábrahám Dezső szegedi kormányában kultusz-, ill. külügyminiszter volt? Vagy a Statisztikai Hivatal igazgatójára, az MTA másodelnökére, Vargha Gyulára, talán a született pesti Komjáthy Aladárra vagy a fővárosi tanárköltő Bodor Aladárra, netán az ifjú Szerb Antalra, aki ekkor Kőbányán tanított? A Debrecenben élő Oláh Gáborra, a Kolozsvárott élő Reményik Sándorra, a Temesvárról éppen ekkoriban Budapestre költöző Szabolcska Mihályra, vagy a Szegedre csak 1930-ban érkező Radnótira, esetleg magára Kosztolányira? Akkor, amikor a Szegedhez valóban ezer kötődésű, de innen „eltanácsolt” József Attilát mint „fűzfapoétát” lépten-nyomon glosszákbán gúnyolta ki.

Tény, hogy mellettük publikált a lapban Juhász Gyula, Móra Ferenc, Szalay József és persze Zolnai is, viszont a *Széphalom* valódi lényege mégiscsak az volt, hogy nem csak úgynevezett „szegedi írók” voltak szerzői, hanem „ezt a még gyöngye erőt támogatják már Budapestről is,”⁴⁶ és ezáltal „értékrendszerében, válogatásában a *Nyugat* nagy íróihoz igyekezett fölzárkóztatni a »hagyományos« ízlésű, s mind inkább kiüresedő, érdektelenné váló, ám politikailag preferált konzervatív irodalmat. Azaz: egy közönségtörténeti fölzárkóztatás és kiegyenlítődé irányába alakította élő irodalmunkat, ami pedig akkor a továbbhaladás elengedhetetlen művelődéstörténeti föltétele volt.”⁴⁷

A *Széphalom* országosan egy folyóirat volt, Szeged második világháború előtti kultúrtörténetében vitathatatlanul a legjelentősebb. Kosztolányi ennek a lapnak volt egyik szerzője, ráadásul érdemben csupán az első két évfolyamban (1927–1928). 1929-ben a lap főszerkesztőjétől eltérő véleménnyel nyilatkozott Adyról, és mivel „az Ady neve fémjelezte *Nyugat*-hagyomány védelmében Zolnai még az ízlése körébe eső írókkal is képes volt szakítani”,⁴⁸ a *Széphalom* sorozatos támadásoknak adott teret Kosztolányi ellen.

Még akkor is így van ez, ha 1939-ben, tehát már jóval Kosztolányi halála után őt méltató sorok jelentek meg a lapban. Ekkor ugyanis a Visszhang rovatában Szabó Lőrincet idézték: „Kosztolányi – mondotta Szabó Lőrinc a Kisfaludy Társaságban – költő volt, szenvedélyesen, tüntetően, forradalmian költő, egyik dísze a századeleji lírai megújulásnak, tökéletes teoretikusa, érdekes művésze mindannak, amire a szó színben és zenében kész. Döntő élménye ifjúkorában az érzéki világ vad és értelmetlen színpompája, férfikorában a világ üresedése, az impressziók ismétlődése és lekopása, a belső ember magára maradása s végül az állati lét megszűnésének komor iszonya volt, tetézve a rákos évek a lassú halál kínjaival. Összegyűjtött költeményeiben Európát olvasom; az anyag elsőrendű részében az örök Európát, a többiben a modernet.”⁴⁹

A Kosztolányi-”revízió” azonban csalóka. Közvetlenül az idézet alatt ugyanis egy Szabó Lőrincet kritizáló, hiteltelenítő szemelvény következik. Sós Endre cikkét idézik (Magyar Hírlap, 1938. máj. 31.): „A *Széphalom* című folyóirat igyekezett méltó lenni *Széphalom* nagy tradíciójához. [...] A szegedi *Széphalom* kísérletet tett arra, hogy hidat verjen a múlt és a jelen, a tegnapi és a ma között. Hasábjain békés egymásmellettségben jelentek meg öreg tanárok és ifjú diákok tanulmányai, versei. A *Széphalom* olykor-olykor szinte megteremtette a kettészakadt – vagy inkább százfélé szakadt – magyar irodalom egységét, és munkatársának tekintete, például [...] Szabó Lőrincet, a *Fény, fény, fény* költőjét és Baude-

⁴⁶ Zolnai Béla: Im.

⁴⁷ Lengyel András: Im.

⁴⁸ Lengyel András: Im.

⁴⁹ *Széphalom*, 1939. 55–56.

laire fordítóját, akiről akkor senki sem gondolhatta, hogy egyszer majd a Kisfaludy Társaság és a Turul Szövetség felé vezet az útja.”

Nyilvánvaló, hogy Zolnai az idézetek beszerkesztésével azt sugallja, hogy ha Szabó Lőrinc ilyen elvtelen és szavahihetetlen, akkor a Kosztolányiról írott sorait sem szabad elhinni.

*

„Kosztolányinak négy levele van a birtokomban” – írta Zolnai húsz évvel később.⁵⁰ „Kilényi Irmától kerültek hozzám, Juhász Gyula halála (1937) után. Kosztolányi már 1936-ban meghalt. Arra gondoltam akkor, hogy a leveleket a *Széphalomban* közlöm, de vártam vele. És a kiadás végül is elmaradt.”

Két cikkben – *Emlékezés Juhász Gyulára és a Kosztolányi, Nietzsche, Juhász* – közölte végül a négy, Juhászhoz szóló levelet, de azt is megjegyzi, hogy a fiatal Juhász és a fiatal Kosztolányi közti levelezés darabjai közt „vannak olyanok, amiknek közlése még nem érett meg, pedig rengeteg, mély és mélyreutaló európai probléma függ velük össze”.⁵¹ Hogy Zolnai 1957-ben mely levelekre gondolhatott, nem tudni. A nem sokkal később megjelent *Babits – Juhász – Kosztolányi levelezése* (1959) lényegében az összes levelet közli, és azóta sem került elő újabb. Nem valószínű, hogy Zolnainak esetleg valami olyasmiről volt tudomása, amit azóta sem ismerünk, inkább szeméremből vagy tapintatból hallgatott el bizonyos leveleket.

Mindkét írás Juhász Gyula kapcsán foglalkozik Kosztolányi alakjával: az előbbiben mint futó emlék szerepel, utóbbiban a német filozófus magyarországi hatástörténetének részeként. „Juhász Gyula nem szorult rá, hogy Kosztolányi figyelmeztesse őt Nietzschére”, írja itt, és kimutatja, hogy Juhász hamarabb ismerte Nietzsche tanait, mint Kosztolányi, aki ráadásul következetlenül alkalmazta azokat (ha nem épp ellentmondott nekik).

Az *Emlékezés...*-ben közli a tényt, hogy „Kosztolányi nem volt tagja a nagyváradi »[A] Holnap« társaságnak”, de ehhez véleményét illetve sokat sejtetően még annyit tesz hozzá: „A társaság neve a jövőbe mutat...” A sugalmazott kritikát Kosztolányi modernizmusával szemben a második tanulmányában fejti ki: „Kosztolányi mindig múltbanéző ember volt. [...] Hiányzott belőle a Nietzsche és az Ady profétizmusa.” Viszont „a konzervativizmus Kosztolányinál talán kissé dandyizmus és szenvelgés is volt, bizonyos gentry-póz, mint például a címeres, kékszínű pecsét használata a levelek lezárására”. Ehhez lábjegyzetben teszi hozzá: „A Kosztolányi-család előnevei: alsó- és felsőkamenici, nemeskosztolányi és felsőlehotai...” 1958-ban ez bűn, ráadásul Kosztolányi „már az egyetemen összeveszett [...] Vágó Bélával, a későbbi népbiztossal, a marxista irodalomszemlélettel szemben az elefántcsonttornyot védve...”, hiszen „pályája tetőpontján is a *l'art pour l'art* hívének vallotta magát”, ráadásul van olyan verse, amely „arisztokratikus attitűdöt mutat,” és még „túlhatottan intellektuális faragványt” is magyaráított.

A levelek közlésének idején kegyetlen vádak ezek. Ráadásul az egyikben még található egy igazán – Zolnai szavával – „kényes passzus” is: „Az a mondat, hogy jólesik Kosztolányinak, miszerint Juhász »a magyarság jogait is védi«. Mi lehet ez? Fajvédelem? Soviniz-

⁵⁰ Zolnai Béla: *Kosztolányi, Nietzsche, Juhász*. Irodalomtörténet, 1958/3–4. 389–405.

⁵¹ A közölt levelek: Szabadka 1905. jan. 5., Szabadka, 1905. júl. 19., [Bp.,] 1906. aug. 24., Budapest, 1909. nov. 17.

mus? A konzervativizmusa azonosítás a magyarsággal? (Amint később a sváb származású Rákosi Jenő tette a valóban »fajmagyar« – ha van ilyen – Ady Endrével szemben.)”

Írta ezt 1958-ban az a Zolnai Béla, aki 1919-ben, a Tanácsköztársaság bukása után a *Virradat* című szélsőjobboldali napilap munkatársa volt, és aki 1929-ben beszerkesztette a *Széphalomba*, hogy *A Hétnél* egykor munkatársai voltak, „olyan eminensül keresztény-párti írók, mint Lendvai István [...], a »harmadik« Magyarország későbbi harcosa, Rozványi Vilmos, az *Új Nemzedék* munkatársa [...], Surányi Miklós, a *Nemzeti Újság* vezércikkírója [...] és Zilahy Lajos, az elegáns és fehér író”.⁵² (A *Széphalomban* különben végig virágzik az irredenta gondolat – ennek kiszemelvényezése azonban nem e dolgozat feladata.)

Kosztolányinak azonban – 1957–58-ban – nemcsak nemesi származása és a költészet öncélúságába vetett hite volt a bűne. Zolnai külön kiemelte Kosztolányi Juhászhoz 1905. július 19-én írt levelének két mondatát: „Csak előre: a babérkoszorú (és talán egy Kufstein) vár reánk. De azért csak előre”, s ezeket akképp magyarázza, hogy „Kosztolányi Kufsteinra céloz, amit verseiért – Juhász Gyulával együtt – esetleg szenvedni fog. Nyilván forradalmár érdemekre gondol és titkos Wunschtraumja, hogy merész költőként Kazinczy dicsősége várjon rá. *Magánbeszélgetéseiben* – talán szabad már erről írni, magam is tanú vagyok rá – Kosztolányi Adyval szemben magának vindikálta az új magyar költészet megújulásának érdemét.”⁵³

Zolnai sajátosan értelmezi a húszéves Kosztolányi levelének kiragadott mondatát, nyilvánvalóan saját előfeltevéseivel igazítja a sorok vélt jelentését. Mindenesetre saját szavainak igazolására ismét személyeskedik, amikor Kosztolányi „magánbeszélgetéseiben” elhangzottakra utal. Ráadásul kontaminál is, hiszen az idézett levél keltezésének idején, 1905-ben nem vehetett részt Kosztolányi társasági szavainak elhangzásakor, hiszen akkor még nem ismerték egymást – valószínűleg későbbi beszélgetésekre céloz.

A Nietzsche-dolgozatban pedig az az alábbiakat tartotta fontosnak megjegyezni: „Ismeretes Kosztolányinak meglepetésként ható állásfoglalása Ady ellen, húsz évvel az együtt harcolt harcok után. (Vö. *Széphalom*, 1929. 286.) Ismeretes csatlakozása a purista mozgalomhoz (vitája Schöpflin Aladárnak a *Nyugatban* megjelent cikkével), pedig éppen Kosztolányi volt az, aki a legszebb idegen szavakat használta költeményeiben és aki az *Esti Kornél* egyik fejezetében hálát mond egy török lánynak azért, mert 330 legékesebb szavunkat a törökségtől kaptuk... A kérdés-komplexum vizsgálata Kosztolányi biográfusaira tartozik.” Azaz tételesen leírja a kapcsolattörténet nagy nézetkülönbségeit (Ady megítélése és az idegen szavak szerepe), az Ady-ügyben pedig ismét csak saját cikkére (*Kosztolányi árulása*) utal; s nem, mondjuk, a Kosztolányiéra vagy Földessy Gyulára.

Zolnai tehát negyven évvel Ady halála, harminc évvel Kosztolányi „árulása”, s több mint húsz évvel Kosztolányi halála után még mindig Adyt védte vele szemben. Nem bocsátott meg neki. Talán ezért is, hogy soha nem írt portrét vagy önálló visszaemlékezést róla. Pedig, láthattuk, lett volna miről.

⁵² Gedeon Jolán: Im.

⁵³ Zolnai Béla: *Emlékezés Juhász Gyulára*. – A kiemelés tőlem: BBT.